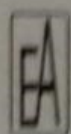

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE
MODERNĂ

VOL. XXXIV

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ

Vol. XXXIV, 2021

SUMAR

POLITICĂ ȘI CULTURĂ: 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE IORGA

ALEXANDRU MAMINA, <i>Nicolae Iorga – creșterea și descreșterea unui profetism laic</i>	3
TUDOR AVRIGEANU, <i>Nicolae Iorga și Imperiul german la 150 de ani. Recitind astăzi</i> Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck	15
DANIEL GICU, <i>Nicolae Iorga și deținerea culturii populare în România începutului de secol XX</i>	25
RALUCA TOMI, <i>Școala de misionare „Regina Maria” – un „elixir de viață morală”</i>	41

ASPECTE ALE MODERNITĂȚII

DANIELA BUȘĂ, <i>Urbanizare și modernizare în Bucureștiul secolului al XIX-lea (1800–1878)</i>	61
DAN CHIȚĂ, <i>Literatura ca istorie a modernității în Comedia umană</i>	81

ÎN DEZBATERE

<i>Învățământul on-line. Răspund: ELENA DRAGOMIR, ANTONELA GLASER, ECATERINA LUNG</i>	117
---	-----

ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ

<i>Corpul uman în artele plastice / The Human Body in Arts. Departamentul de Istorie Antică, Arheologie și Istoria Artei al Facultății de Istorie, Universitatea Bucureștii, 5–6 martie 2021 (Daniel Gicu)</i>	123
<i>22 iunie 1941 în istoria celui de-a doilea război mondial și 23 august 1944 în istoria relațiilor ruso-române. Ambasada Federației Ruse în România, 22 iunie 2021 (Constantin Corneanu)</i>	128

RECENZII

CLAUDE KARNOOUIH , <i>Tribulațiile unui călător străin în România (1971–2017). Reflecții și amintiri</i> , Iași, Sedcom Libris, 2020, 208 p. (<i>Aurelian Giugăl</i>)	133
BOGDAN JITEA, <i>Cinema în RSR. Conformism și disidență în industria ceașistă de film</i> , Polirom, 2021, 458 p. (<i>Alexandru Mamina</i>)	135
FERENC HÖRCHER, THOMAS LORMAN (coordonatori), <i>A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe</i> , London, I.B. Tauris, 2019, XVIII + 366 p. (<i>Victor Rizescu</i>)	137

FERENC HÖRCHER, THOMAS LORMAN (coordonatori), *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe*, London, I. B. Tauris, 2019, XVIII + 366 p.

Una dintre referințele principale ale dezbaterilor și discursurilor critice provocate de evoluția vieții politice și sociale din Ungaria, sub conducerea premierului Viktor Orbán și a partidului FIDESZ, este reprezentată de noul cadru constituțional inaugurat la 1 ianuarie 2012, atunci când a intrat în vigoare Legea Fundamentală adoptată în aprilie 2011, în condițiile majorității parlamentare absolute a partidului de guvernământ, obținută prin alegerile din 2010. Particularitatea acestui subiect de discuție, în raport cu altele prilejuite de derivatele autoritare și naționalist-populiste ale regimului, este constituită de corelația sa foarte pronunțată cu istoria de lungă durată a țării. Cauza este pretenția noului document constituțional de a reface legătura cu „constituția istorică”, înțelesă ca un ansamblu de legiuri cu caracter organic și de practici jurisdicționale produse începând cu Bula de Aur din 1222 și servind ca fundament al dezvoltării naționale – în strânsă analogie cu cazul britanic și în absența unui act constituțional modern după modelul inaugurat în America anulului 1787 – până la fractura introdusă de constituția comunistă din 1949 (cea din urmă având ca singur precedent actul de același fel calchiat de Béla Kun după prima constituție sovietică, din 1918, adoptat în iunie 1919 și revocat printr-un decret din luna august a aceluiași an). În fundalul întreprinderii din 2011–2012 s-a aflat tergiversarea ungară în privința adoptării unei constituții postcomuniste, participanții la seria de negocieri politice din 1989–1990 soldate prin disoluția sistemului comunist alegând soluția provizorie a introducerii unor amendamente substanțiale la „legea XX” din 1949 și amânând pe termen nedefinit sarcina elaborării unui nou act fundamental.

Lucrarea *A History of the Hungarian Constitution*, datorată unui colectiv de autori de la Budapesta (unul dintre coordonatori, Ferenc Hörcher, împreună cu András Cieger, Balázs Fekete, István Szabó și István M. Szijártó) și de la Londra (celălalt coordonator, Thomas Lorman, alături de Philip Barker și Martyn Rady), pornește de la conotațiile problematice ale tezei continuității istorice cuprinse în constituția aflată acum în vigoare, pentru a propune deopotrivă o nouă examinare a evoluției constituționale a Ungariei din perspectiva noțiunii de „constituție istorică” și o reflecție de natură teoretică asupra dilemelor juridice asociate aceleiași noțiuni. Ea menționează, ca punct de plecare al demersului, atât rezervele exprimate în iunie 2011 de Comisia de la Veneția cu referire la ambiguitatea ideii de continuitate organică așezată pe frontispiciul actului constituțional ungar, cât și declarațiile lui Viktor Orbán menite să apere principiul în cauză împotriva atacurilor venite din interiorul țării și din afară, declarații susținute de „perspectiva tradițională” potrivit căreia „constituția istorică este reprezentată de toate acele reglementări scrise și nescrise ce au permis societății ungare să funcționeze încă de la momentul constituirii statului”, încheiate prin exprimarea convingerii că entitatea invocată „există și va exista atâta timp cât va supraviețui statul ungar”. Dincolo de anacronismele percepute ca decurgând în mod inevitabil din afirmarea insolită a principiului continuității, majoritatea criticilor văd ca un pericol, așa cum ușor se poate bănui, tentația de idealizare a trecutului precomunist ca efect al efortului de respingere a moștenirii comuniste.

Practica reinventării trecutului și a idealizării etapelor istorice mai vechi este prezentată de autori, altminteri, ca firul conducător al procesului prin care doctrina constituției organice s-a înrădăcinat în societatea ungară. Demersul deconstrucționist aplicat etapelor succesive ale respectivului proces, la fel ca și cel de evaluare echilibrată a funcției îndeplinite în diverse epoci de ideea continuității constituționale astfel forțată și permanent reajustată sunt avansate în dialog cu o amplă bibliografie acumulată în legătură cu tema tratată acum pentru prima oară în mod sistematic și în beneficiul publicului internațional. Dintre lucrările anterioare relevante pentru subiect, se cuvine subliniată cea a istoricului britanic de origine maghiară László Péter, publicată postum în 2012 sub titlul *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective*, și reținută ca reper esențial în cartea comentată aici cu precădere în secțiunea centrată asupra amestecului de ruptură și continuitate reprezentat de „legile din aprilie” ale revoluției de la 1848 (capitolul „Reforming or Replacing the Historical Constitution? Lajos Kossuth and the April Laws

of 1848”). Desigur, problema „constituției ancestrale” figurează ca un cadru teoretic general al întregii lucrări, iar cartea clasică a lui J. G. A Pocock, *The Ancient Constitution and the Feudal Law* (cu subiect britanic, apărută în 1957 și cu o ediție revizuită în 1987), merită și ea amintită pentru a clarifica într-o manieră convenabilă contururile abordării despre care este vorba.

Momentul de naștere al ideii de constituție ancestrală în Ungaria este plasat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în condițiile amorsării unei noi etape a confruntării dintre clasa politică ungară și Coroana habsburgică și la sfârșitul etapei decisive a decadei „iozefiniste” din cadrul acestei confruntări. Mai precis, doctrina este lansată în contextul dietei din 1790–1791, atunci când promotorii ei au câștig de cauză față de partida rivală, orientată spre soluția reglementării constituționale formale – inspirată de revoluțiile americană și franceză – ca răspuns la presiunile centralizatoare ale Vienei (capitolul „Resurrecting the Past, Reshaping the Future: the Rise of the «Ancient Constitution» at the Diet of 1790/1”). Aici ar fi meritat poate reliefat cu mai multă acuratețe un fapt abia amintit, ce constituie altminteri un contrast regional izbitor al epocii. Anume, la vremea când maghiarii se angajau în campania de reinventare a trecutului constituțional ca o formulă de adaptare la provocările modernizării, vecinii lor polonezi acționau ca pionieri europeni ai constituționalismului formal de sorginte revoluționară, adoptând, în mai 1790 – pe fâgașul febrei reformatoare instaurate după prima împărțire a statului lor, din 1772 și prin departajare față de tradiția „republicanismului nobiliar”, blamată ca responsabilă pentru dezastru – primul act de acest fel de pe continent (el devansând cu câteva luni cea dintâi constituție franceză, nefiind niciodată aplicat, dar devenind un element central al mitologiei naționale). Observația este o bună ocazie de a sublinia că, fără a lipsi cu desăvârșire, reperate comparative din interiorul regiunii istorice a Europei central-răsăritene sunt mai puțin frecvente în corpul lucrării decât promite subtitlul acesteia.

Odată ce a fost astfel articulat, discursul merit să consacre retrospectiv actul medieval de la începutul secolului al XIII-lea – emis de regele Andrei al II-lea și amintit mai sus – ca un corespondent local al Magnei Charta engleze de la 1215 și ca debutul acumulării de legiuiri și cutume în cadrul unei constituții organice avea să înregistreze o carieră prodigioasă în evoluția ulterioară a Ungariei. Capitolele dedicate perioadelor istorice mai îndepărtate demonstrează inexistența unor premise autentice ale unei asemenea teorii a statului în evul mediu și în primele secole ale modernității timpurii („Law and the Ancient Constitution in Medieval and Early Modern Hungary”), precum și cristalizarea unor condiții necesare, dar nu și suficiente, ale formulării sale după instaurarea controlului habsburgic asupra Ungariei centrale și a Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVII-lea, pe fundalul victoriei relative a Coroanei asupra revoltei lui Francisc al II-lea Rákóczi, din 1711, și al acceptării de către stările ungare, la 1722, a reglementării succesorele stipulate prin Sancțiunea Pragmatică („The Birth of the Constitution in Eighteenth-century Hungarian Political Thought”). *Tripartitum*-ul de la 1517 este caracterizat ca situat în întregime în sfera dreptului privat și ca atare lipsit de vocație constituțională, fie și în sensul creșterii organice a unei „constituții istorice”, iar doctrina „Coroanei sfinte”, elaborată în mod decisiv după dezmembrarea din 1526 și inaugurarea conexiunii habsburgice, se impune ca singurul antecedent notabil al tradiției constituționale din epocile ulterioare, prin succesul remarcabil al operațiunii de reinventare a trecutului.

Deconstrucția pretențiilor de veridicitate istorică a ideii de constituție organică este însoțită, însă, de o evaluare foarte nuanțată a aceleiași idei – tratată ca un exponent printre multe altele al categoriei cuprinzătoare de „realități imaginate” – din perspectiva funcționalității sale în perioada modernă. Doctrina constituției ancestrale s-a dovedit, așa cum se arată, drept cea mai bună soluție pragmatică de armonizare dintre societatea ungară și sistemul politic imperial în momentul instaurării dualismului (capitolul „Reform Fever and Disillusionment: Constitutional Codification Fiascos of the Hungarian Liberals after the Settlement of 1867”), dar și ca un instrument viabil de dezvoltare accelerată pe parcursul deceniilor următoare (capitolul „The Use and Abuse of Flexibility: Hungary’s Historical Constitution, 1867–1919”). Ea a putut fi reînstituită în 1920, după interludiul revoluționar, continuând să își îndeplinească rosturile în mod agonice, pe fundalul traumei naționale, pentru a fi suspendată doar ca urmare a ocupației germane din martie 1944, urmată de instalarea regimului-marionetă al partidului fascist, în luna octombrie a aceluiași an (capitolul „Law I of 1920 and the Historical Constitution”). Se argumentează că nici chiar adoptarea formei de stat republicane în 1946

nu a însemnat o abandonare a tradiției, ce a fost sfășiată doar în urma instaurării controlului sovietic deplin, în 1949 (capitolul „Law I of 1946 and Law XX of 1949: Continuity and Discontinuity in Traditional Hungarian Constitutionalism”).

Problemele prezente delimitate în introducerea cărții sunt reluate în capitolele finale, la capătul amplului excurs istoric („Is a Revival Possible? Theoretical Reflections on the Historical Constitution”, respectiv „Epilogue: on the Future(s) of the Historical Constitution”). Se clarifică faptul că Legea Fundamentală reprezintă, în concepția artizanilor săi și în retorica oficială a regimului, doar „o parte” a veritabilei constituții a Ungariei (acesta fiind și motivul pentru care actul legislativ evită termenul de „constituție”). Sunt subliniate din nou rezonanțele bombastice ale declarațiilor din preambulul actului fundamental, unde putem citi o frază ca aceasta: „Celebrăm realizările constituției noastre istorice, precum și Sfânta Coroană ce întrerupează continuitatea constituțională a statalității ungare și unitatea națiunii”. Concluziile evaluării teoretice sunt însă cumva surprinzătoare și îngrijorătoare. Ele spun că asocierea dintre ideea de constituție istorică și o retorică politică dezagreabilă nu poate invalida modelul constituțional în cauză, într-o manieră generalizatoare. Constituția organică rămâne o opțiune printre altele în orizontul dreptului contemporan, iar expresiile particulare ale acestei opțiuni nu pot fi respinse din principiu. Ele pot fi doar apreciate sub raportul dezirabilității și al efectelor dovedite în mod rezonabil. Iar constituția Ungariei, a cărei revendicare spectaculoasă de continuitate cu trecutul nu a împlinit încă un deceniu, este prea recentă pentru ca o asemenea investigație de natură pragmatică să poată fi desfășurată în mod convingător. Este indiscutabil, altminteri, că dezbaterile provocate de ea creează un punct de observație inedit și stimulator pentru reinterpretarea istoriei.

Victor Rizescu